

РОМАН В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 19 СТОЛІТТЯ

Уповільнена модернізація

- На початку століття – практично відсутня велика промисловість, відсталі форми суспільних відносин у сільському господарстві, кріпацтво скасовано 1861, швидкий розвиток капіталізму, який спричиняє колосальне загострення соціальних конфліктів
- Величезна імперія, велика роль військових класів, практична відсутність середнього класу, свавілля чиновників – надмірна роль бюрократії
- Національні конфлікти: колоніальна політика, культурні практики асиміляції
- Два умовних періоди в розвитку культури: дворянський і різночинський; велика роль інтелігенції
- Розвиток різноманітних соціальних теорій – анархізм, соціалізм, нігілізм, тероризм
- Страх перед модернізацією, її негативними проявами

ЗАХІД АБО СХІД

- Два напрямки серед письменників: західники (западники) і слов'янофіли
- **Західники** - Росія повинна піти тим самим шляхом, що і Захід В.Белінський, О. Герцен, Т.Грановський, І. Тургенєв
- **Слов'янофіли:** Росія має свою унікальну долю, відмінну від західного світу, слід повернутися до допетровських часів, до ідеалів селянської общини та ін. О.Хомяков, І. Кирєєвський, Ю.Самрін, К. і С. Аксакови
- Двополярність російської культури: Петербург і Москва

Специфічна роль письменників

Запровадження цензури, яка намагається контролювати вільну думку

Таким чином, письменники (ні науковці, ні священики, ні політичні діячі) стають “вчителями” – вони відіграють роль месій і творців політичних режимів, посвякдених практик, ідеологів

Роман є засобом розв’язання найважливіших суперечок; “метафічність”, “філософічність”, всеохопність російського роману, схильність романістів до релігійних проблем – роман як засіб порятунку людини, як форма релігійних пошуків, як форма викладу глобальних месіанських візій

Роман є породження імперського періоду: пошук національної ідентичності, своєрідності шляху Росії, її місця в світі

Засновники: Пушкін

- наше все

- Запроваджує цілу низку художніх форм, які були поширені на заході: психологічний роман, історичний роман, оповідання, новели, роман у віршах
- “Капітанська дочка” (вальтерськотівська модель)
- “Євгеній Онегін” (Шекспір, Байрон)
- “Пікова дама” (фрнцузька та німецька соціально-психологічна проза, фантиастика і готика)
- “Повісті Белкіна” (соціально-побутовий реалізм, психологічний реалізм) - тема “маленької людини” (“Станційний наглядач”), ціла енциклопедія російських типів
- Засновник російського прозового канону

МИХАЙЛО ЛЕРМОНТОВ, “ГЕРОЙ НАШОГО ЧАСУ” (1840)

Переосмислення романтичних традицій: персонаж байронічного типу, які діє за умов російської дійсності: Кавказ, Печорін

Психологічний роман, який глибоко розкриває драму “зайвої людини”; Російська нудьга і проблема нереалізованості; заперечення життя

Маленька людина

гра з часом – протиставлення фабули і сюжету

Орієнтилізм і прояви імперського мислення

Високоосвічений амбітний персонаж наполеонівського типу

Микола Гоголь

Поряд з Пушкіним і Лермонтовим, вважається засновником російської прозової традиції

Два періоди – малоросійський (“Вечори на хуторі поблизу Біканькі”, “Тарас Бульба” та ін.) і петербурзькі (“Невський проспект”, “Ніс”, “Мертві душі”, “Шинель”)

Посилення екзотичного і фантастичного елемента; гротеск і абсурд; оніризм, підсвідоме; інтерес до божевілья (“Нотатки божевільного”)

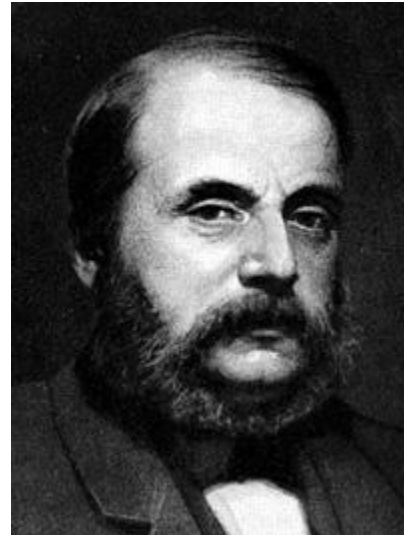
“натуральна школа” “маленька людина” – “Шинель”; “петербурзький текст” в російській прозі

Критика Росії за її відсталість і водночас неприйняття капіталістичної моделі світу; демонізація підприємництва, чиновництва, грошей – надзвичайна гострота відчаю – тенденція до деформації дійсності – накреслення модерністських тенденцій. Розколотість свідомості та ідентичності

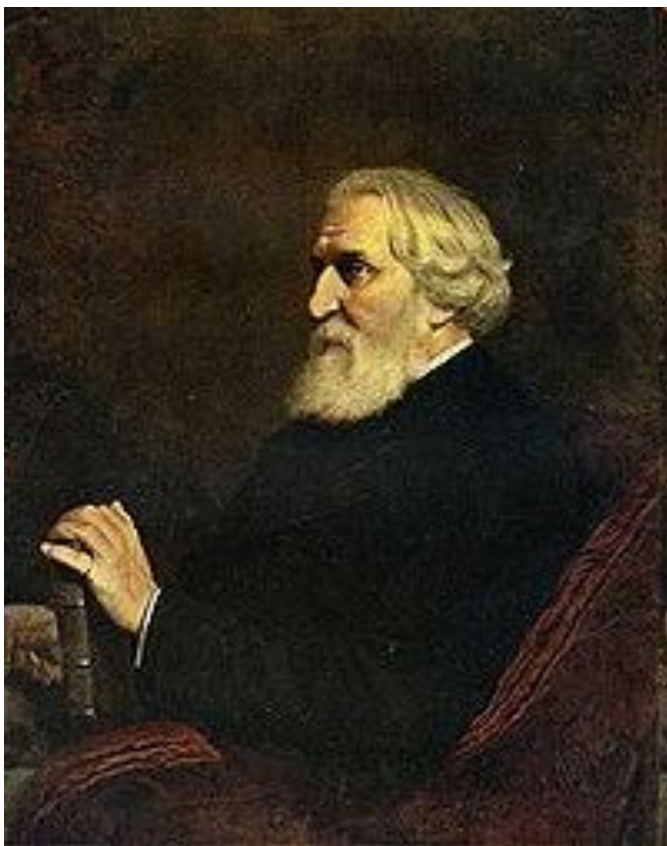
РОСІЙСЬКИЙ РОМАН СЕРЕДИНИ 19 СТ.

І. ГОНЧАРОВ (1812-1891). “ОБЛОМОВ”.

- ⦿ Автор романів “Звичайна історія”, “Обломов”, “Урвище”
- ⦿ Обломов і “обломовщина”: персонаж, що уособлює загибель дворянської культури (М. Добролюбов); загальнолюдський тип, який своєю пасивністю заперечує меркантилізм і прагматизм сучасної цивілізації (Л. Толстой); тип російської людини, символ її безпорадності

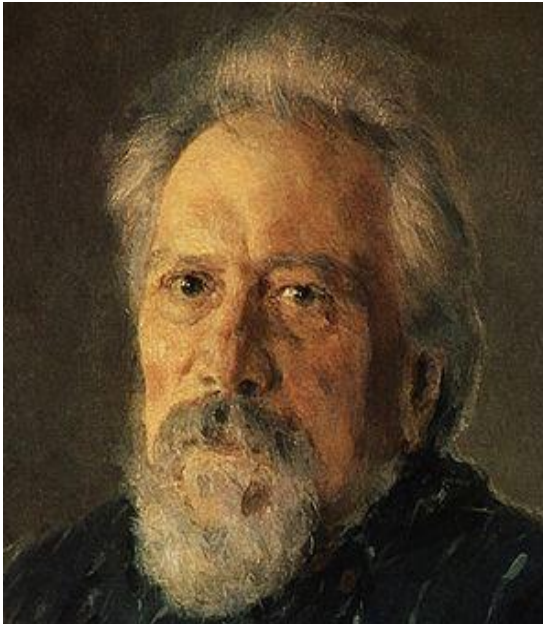

Іван Тургенєв 1818-1883

- Письменник, найбільше знаний в Європі. Ліберальні прозахідні погляди
- “Дворянське гніздо” (1859), “Напередодні” (1860), “Дим” (1867), а також “Ася” (1858), “Перше кохання” (1860), “Весняні води” (1872)
- Найвідоміший твір “Батьки і діти” (1862)
- двох поколінь, двох типів культури. Перший з них - дворянсько-ліберальний - уособлюють у творі брати Павло Петрович і Микола Петрович Кірсанови. Другий - ще невідомо який, бо це суцільне заперечення і радикальна критика цінностей “батьків”. “Нігіліст” Базаров

МИКОЛА ЛЕСКОВ (1831-1895).

- Російська дійсність зображується письменником як життєдаєне чудо, духовна основа, взірець святості “Однодум” (1879), “Несмертельний Голован” (1880), “Вартовий” (1887), “Інженери-безсеребренники” (1887).
- Критика нігілізму (романи-памфлети “Нікуди”, “На ножах”)
- ідеал духовно насиченого релігійного служіння людям, народу, державі життя “Соборяни” (1872) і “Зачарований мандрівник” (1873).
- Критика російської людини (“Леді Макбет Мценського повіту”, “Левша”)
- Жанр сказання; реформує жанр європейського роману, поєднуючи його з формами, які слугують безпосередньому відображенню реальності: хроніками, мемуарами, спогадами, нариси, різдвяними оповіданнями, притчами, легендами.

МИХАЙЛО САЛТИКОВ-ЩЕДРИН (1826-1889)

- Представник прозахідного напрямку, сатирик, з яскраво вираженим почуття абсурду; фантастика, гротеск, гіпербола, переглядає всі основи російського життя, нападає на бюрократію, викриває реакціонерів і консерваторів Невинні оповідання” (1857-1863), “Сатири в прозі” (1859-1862), “Пани ташкенці” (1869-1872), “Помапдури і помпадурші” (1863-1874), “Пани Головльови” (1875-1880) та ін. - школа нонкорформізму та критичного мислення
- “Казки” - самостійний сатиричний цикл із 32 творів
- антинародний характер влади (“Ведмідь на воєводстві”, “Орел-меценат”), жахливі умови життя нижчих верств населення, духовне рабство народних мас (“Повість про те, як мужик двох генералів прогодував”), конформізм інтелігенції, чиновників, інших представників освічених класів (“Премудрий піскар”), мрійливість і нежиттєздатність російських практичних діячів (“Карась-ідеаліст”).

Федір Достоєвський 1821-1881

- 27 лютого 1837 р. Смерть матері
- 1839 р - смерть батька, перший напад епілепсії
- 1845 р. - навчання на військового інженера, перший успіх: роман «Бідні люди», зближення з гуртком В. Белінського
- повісті «Двійник» (1846), «Господиня» (1847), «Білі ночі» (1848) і «Нєточка Незванова» (1849).
- - охолодження стосунків з В. Белінським та його оточенням
- 22 грудня 1849 - публічна страта за звинуваченням у справі Буташевича-Петрашевського
- 1850 - 1854 - каторга; три роки поселення; 1857 р. Повернення Достоєвському офіцерського звання
- «Дядечків сон» і «Село Степанчиково та його жителі» (1859),

«... Адже був я сьогодні у смерті три чверті години, прожив з цією думкою, дійшов останньої миті й тепер ще живу!»

ДАТИ БІОГРАФІЇ Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО

- Повернення до Петербурга. Програма “почвеничества”.
- «Принижені й скривджені» (1861) і «Нотатки з Мертвого дому» (1860 - 1861)
- 1864 р. «Нотатки з підпілля» - один з перших творів, що відображає світогляд екзистенціалізму - смерть брата
- У період з 1866 по 1880 рік Достоевський створив шість великих романів: «Злочин і Кара» (1866), «Гравець» (1866), «Ідіот» (1868 - 1869), «Біси» (1871), «Підліток» (1875), «Брати Карамазови» (1879 - 1880).

РОМАН ЯК ПОШУК ВІРИ

- «... У нещасті прояснюється істина, Я скажу Вам про себе, що я дитина доби, дитя зневіри та сумніву й досі та навіть (я знаю це) до гробу. Яких страшних страждань завдало мені та й завдає мені тепер це прагнення вірити, котре дужчає в душі моїй зі збільшенням у ній доказів супротивних. Та, одначе, Бог посилає мені часом миті, коли я цілком спокійний; і в ці миті я склав у собі символ віри, де все для мене ясно і свято. Цей символ дуже простий, ось він: вірити, що немає нічого прекраснішого, глибшого, симпатичнішого, розумнішого, мужнішого, довершенішого від Христа, і не тільки немає, а й з ревнивою любов'ю кажу собі, що й не може бути. Мало того, якби хтось мені довів, що Христос поза істиною, то мені краще хотілось б лишитися з Христом, ніж з істиною».

ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІВ ДОСТОЄВСЬКОГО

- ◉ відображення роздумів над долею Росії та світу, спроба знайти альтернативу гострій релігійній кризі, як особистій, так і загальній.
- ◉ Відчуття процесів, які загрожують самим основам суспільного ладу, месіанізм Достоєвського: російський народ як богоносець, вселюдськість і російська імперська ідея; прояви ксенофобії у Достоєвського
- ◉ Екзистенційна криза, застереження від необмеженого свавілля людини, сліпого обожнення поступу, навали мас і наступу тоталітаризму боротьба Світла і Темряви, Бога і диявола, Христа і Звіра.
- ◉ Проблема вибору між свободою і рабством: «Він вивчав людську особистість не в її емпіричному характері, - писав про нього Г.Флоровський, - не в грі видимих причин та наслідків, а саме ... в її хтонічних глибинах, де зникаються й розмикаються таємничі струми першобуття. Достоєвський вивчає людину в її проблематиці - інакше кажучи, в її свободі, якій дано право вирішувати, вибирати, відкидати й приймати, якій дано право навіть здаватися в полон або продаватися в рабство»

“ЗЛОЧИН І КАРА”

- Поєднання різноманітних жанрових елементів: соціально-психологічний роман (оніризм) сенсаційний, готичний, детективний, філософський,
- “фантастичність реалізму Достоевського : поєднання в тканині оповіді несумісних, несподіваних рис детективу і сенсаційного роману з філософією і метафізикою, євангельських текстів і вульгарних анекдотів, комічного і трагічного, сентиментального і жахливого, натуралістично побутового і містичного.
- Роман-перевірка певних тез та принципів: свавілля людини (теорія Раскольников), християнство як порятунок (“маленька людина” і правда Соні Мармеладова), егоїзм і самогубство (Свідригайлов); здоровий глузд (Разуміхін)
- Проблема переступання через принципи - етимологія назви роману “Пре-ступление” / “Наказ-ание” - конфлікт волі та сумління
- Негативна реакція на модернізацію і вибір західного шляху (“петербурзький текст”, “неорганічність і незварешеність освіти Раскольникова - пореформена Росія у пошуках нового шляху, небезпечність виборів

М. Бахтін про роман Ф. Достоєвського “Злочин і кара”

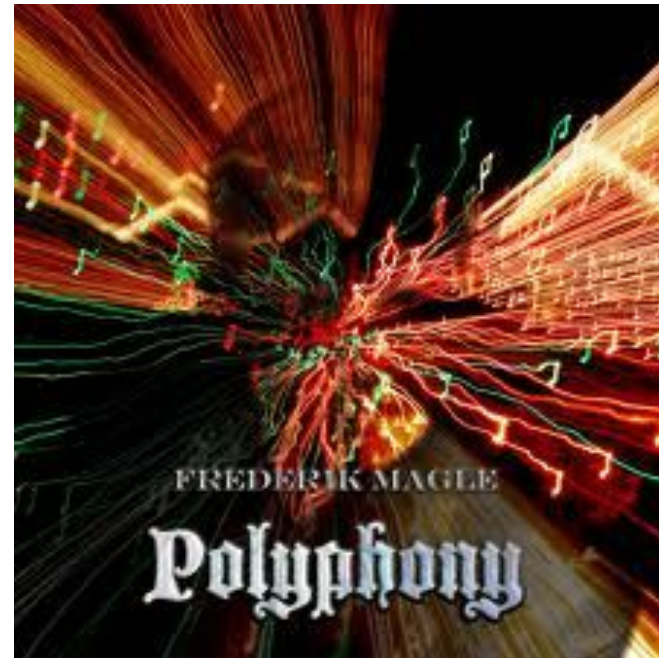
“Проблеми поетики Достоєвського”

Карнавалізація – в романі Достоєвського не тільки люди та їхні дії, а й ідеї та принципи перегортаються, стають об’єктом гри, внаслідок чого зрушується ієрархічність світобудови, яка виправдовується на міцність сміхом та парадоксальністю; Предмети карнавалізації – доля людей, їхній досвід, ідеологічні позиції, які доведені до крайнощів і переходять у протилежність; відсутність стабільності і зафіксованості; жодна подія або жоден факт не можуть стати частиною біографічного часу і розвиватися в ньому; все потребує змін і відродження; все показано в момент незавершеного переходу

“ЗіК” – Жанр серйозно-сміховий – меніппея;

Принцип поліфонії в романі “Злочин і кара”

- Всі голоси, що виражають певні ідеологічні та світоглядні позиції, мають однакову вагу, в тому числі і голос автора, який стає не домінуючим голосом, а одним з голосів
- Принцип діалогізму - рівноправності взаємовиключних точок зору; полілог як основа і композиція, всього художнього мислення
- зіткнення крайніх точок зору без розв’язання проблем: система двійників, паралельних ідейних колізій: Раскольников-Свидригайлов; Соня-її батько; Раскольников-Соня; Разуміхін-Дуня та ін. - кожен персонаж по своєму розв’язує проблему вибору; вибір відкритий і залишається за читачем

“ІДІОТ”

У романі «Ідіот» Достоевський поставив собі за мету створити образ «позитивної прекрасної людини» в умовах сучасної дійсності і показати той шлях, яким повинне йти людство, аби взяти гору над Злом, що загрожує затопити весь світ. Головним героєм твору є князь Мишкін («князь-Христос»), символ всепрощення і праведного ставлення до життя. В його образі, крім Христа, синтезувалися риси інших ідеальних героїв світової літератури: Дон Кіхота Сервантеса, містера Піквіка Діккенса, Жана Вальжана Гюго, Бідного рицаря Пушкіна. З князем Мишкіним їх об'єднує те, що вони ставлять моральне, ідеальне, вище за матеріальне та практичне. Герой Достоевського носить у своїй душі вселюдське страждання і любов. Ідеали князя - утопічна мрія про «золотий вік», стан порозуміння, який повинен прийти на землю - найдорожча мрія самого письменника, яка неодноразово повторюється майже в усіх його книгах. Життєвий план князя Мишкіна в загальних рисах повторює долю Ісуса Христа: і той і інший невинні й саме тому спокують гріхи людей своєю смертю, тільки Христос гине на хресті, а Мишкін - під тягарем шалених і нищих пристрастей, злочинів і зла, які оточують його.

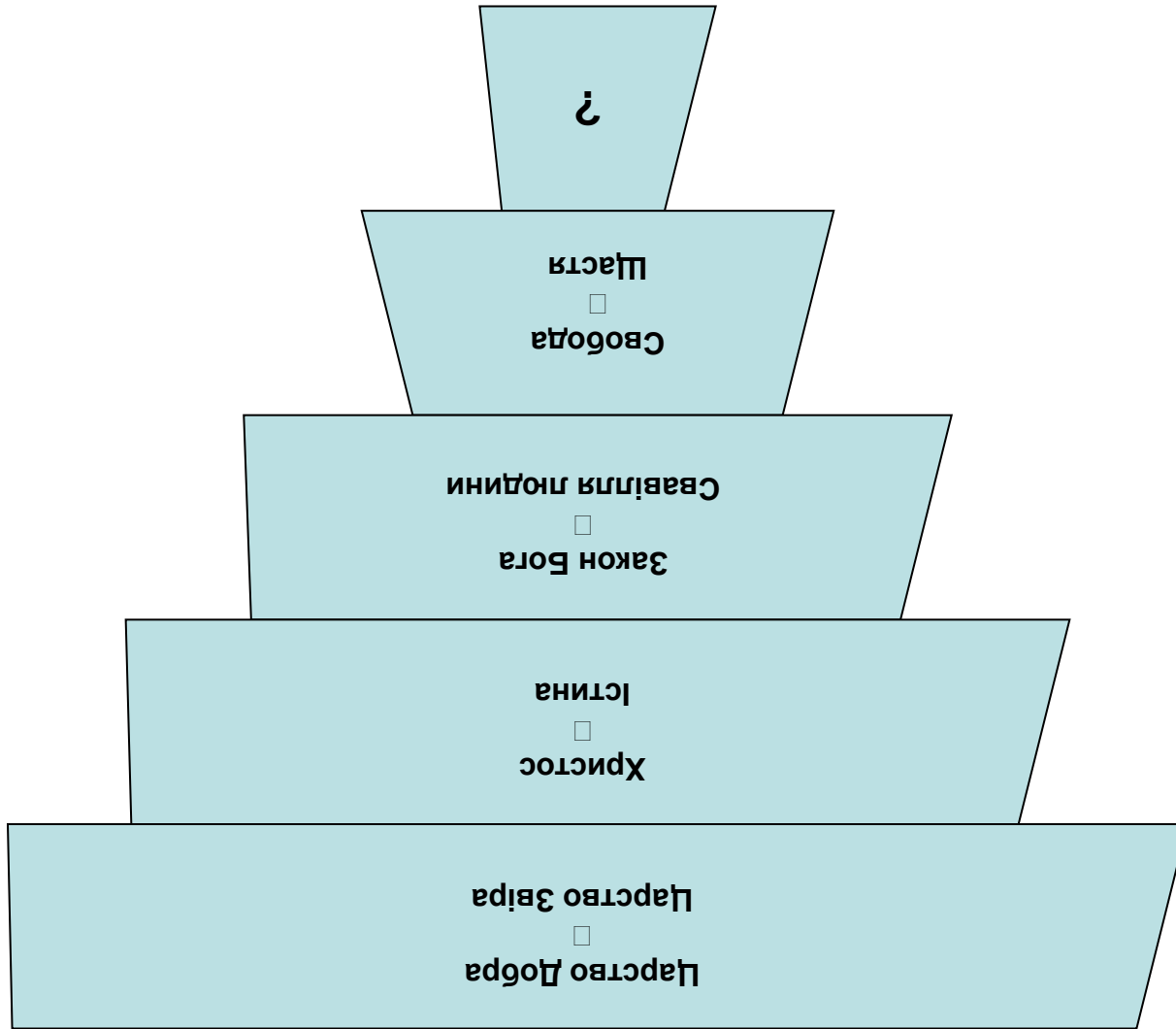
«БРАТИ КАРАМАЗОВИ»

- Твір-заповіт; “романне п’ятикнижжя»
- Сюжетним каркасом твору є мотив батьковбивства Федора Павловича Карамазова та несправедливого обвинувачення в цьому злочині його старшого сина Дмитра. Стосунки між ними напружені й гострі, через те що вони ніяк не можуть поділити коханку Грушеньку. Жодна спроба примирити їх, як, наприклад, зустріч їх у скиту старця Зосіма, куди приходять і два інші брати Іван і Олексій, ні до чого доброго, окрім скандалів, не призводить. Протягом усього твору автор свідомо «тримає» читача в стані очікування, що саме старший син вб’є батька, проте врешті-решт несподівано з’ясовується, що справжнім убивцею є Смердяков, служник брата Івана.

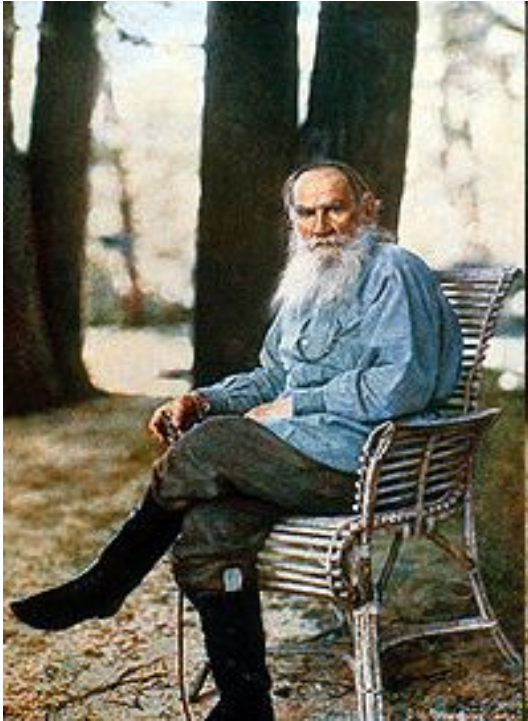
РОМАН, ПОБУДОВАНИЙ НА АНТИТЕЗІ ІДЕЙ

- ⦿ Бог і сумніви щодо його існування, свобода людини та її «вседозволеність», індивідуалізм і соціалізм.
- ⦿ твір, побудований на антитезі ідей і характерів: Раціоналіст Іван протиставляється емоційному, «спонтанному» Дмитру. Той самий Іван проповідує «вседозволеність», виражає трагічні сумніви щодо справедливості Бога, взагалі щодо його існування. «Опонентом» Івана у цій релігійній площині роману є старець Зосіма, християнський мудрець, вірець чистоти, любові й святості. Заздрість і мізантропія Смердякова контрастує з людяністю і відкритістю Олексія Карамазова, який завжди готовий прийти на допомогу іншим. Федір Павлович уособлює тваринний бік людської природи, «карамазовщину», силу, що перебуває за межами моральності, проте щось призупиняє дію цієї сили в його старшому сині в останню мить, коли той робить замах на життя батька.

Система виборів в інтелектуально-художньому світі Ф. М. Достоеєвського

Лев Толстой 1828-1910

- Л. Толстой, другий найвідоміший романіст Росії 19 століття, походив з аристократичної родини - *“граф Толстой”*
- Почав навчання в Казанському університеті, який швидко залишив
- Літературний дебют - повість *“Дитинство”* (1852), продовження *“Отроцтво”* (1854) та *“Юність”* (1857)
- Інші факти біографії: військова кар’єра, служба на Кавказі (*“Козаки”*) участь у Російсько-Турецькій війні (1854-1856), герой облоги Севастополя - *“Севастопольські оповідання”* (1855-1856)
- 1856 - відставка і подорож країнами Європи
- 1862 - одруження на Софії Берс, проживання у маєтку Ясна Поляна, заняття сільським господарством, педагогікою, громадською діяльністю, писання

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ

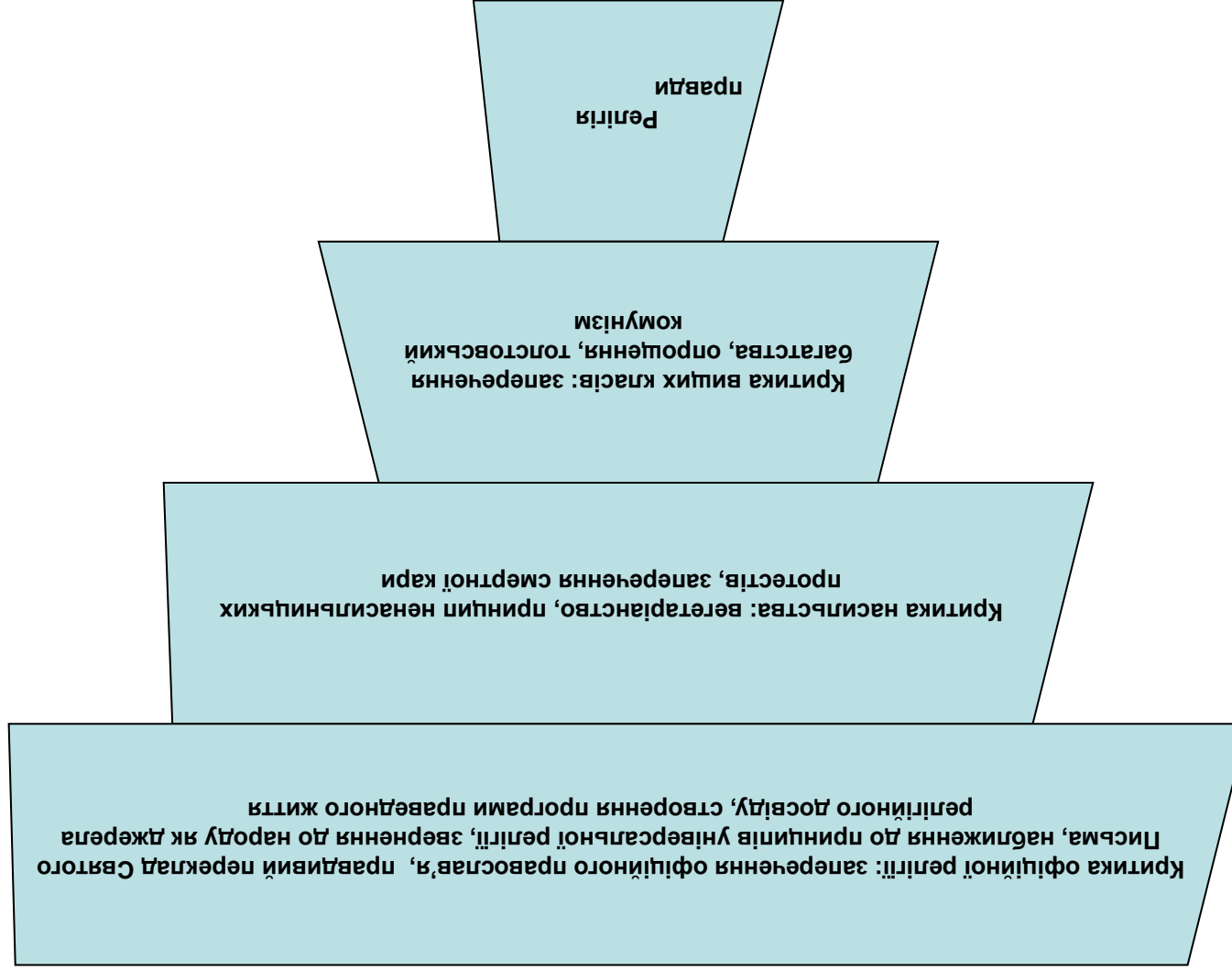
- Вплив русоїзму - пошук щирості, самокритика, самопізнання; конфлікт між телуричною природою власного ества та моральним принципами; проблема “чистоти сумління”
- Захоплення різноманітними сучасними практиками та розчарування в них; захоплення науками, ліберальними поглядами та їхнє заперечення
- Початок 1880-х рр. - “духовна криза” і переродження Л. Толстого: критика православної релігії, російської державності, інтерес до теорії А. Шопенгауера, переписує Євангеліє, створює власну універсальну релігію, поєднуючи елементи різних світових релігій, відмовляється від споживання м’яса, культивує “опрощення”, поява “толстовства”, проповідування ненасильницького спротиву Злу; утилітаристські погляди на мистецтво; конфлікт з російською державою, з родиною
- 1910 р. - втеча з дому і смерть на станції Астапово

ТВОРИ ЛЬВА ТОЛСТОГО

- **Романы:** Семейное счастье (1859), Декабристы (1860–61, незаконч., опубл. 1884); Война и мир (1863–1869, печатался с 1865, 1-е отд. изд. 1867–69, 3 изд. исправл. 1873); Анна Каренина (1873–1877, опубл. 1875–77); Воскресение (1889–1899, опубл. 1899)
- **Трилогия: Детство, Отрочество и Юность:** Детство (1852); Отрочество (1854); Юность (1857; вся трил.—1864)
- **Повести:** Два гусара (1856); Утро помещика (1856); Альберт (1858); Идиллия (1861–1862); Поликушка (1862); Казаки (незаконч., опубл. 1863); Смерть Ивана Ильича (1884–86); Записки сумасшедшего (1884–1903); Крейцерово соната (1887–89, опубл. 1891); Дьявол (1889–90, опубл. 1911); Мать (1891); Хозяин и работник (1895); Отец Сергей (1890–98, опубл. 1912); Хаджи-Мурат (1896–1904, опубл. 1912); Посмертные записки старца Федора Кузьмича... (незаконч., 1905, опубл. 1912)
- **Рассказы, Драматические произведения** (Власть тьмы, или Коготок увяз, всей птичке пропасть (1886) Плоды просвещения (1890), И свет во тьме светит (1890–1900), Живой труп (1900)), **Стихотворения, Рассказы и сказки для детей и народного чтения, Азбука** (кн. 1–4, 1872), Новая азбука (1875), **Четыре «Русских книги для чтения» (1875), Переводы басен Эзопа, Философско-нравоучительные рассказы и притчи, Статьи.**
- **Философские, религиозные, эстетические сочинения:** Об искусстве; Что такое искусство?; Исповедь; Так что же нам делать? «Царство Божие внутри нас...»,

Духовні шукання Л. М. Толстого

Письмо Л.Н. Толстого жене, оставленное перед отъездом из Ясной Поляны

1910 г. Октября 28. Ясная Поляна.

Отъезд мой огорчит тебя. Сожалею об этом, но пойми и поверь, что я не мог поступить иначе. Положение мое в доме становится, стало невыносимым. Кроме всего другого, я не могу более жить в тех условиях роскоши, в которых жил, и делаю то, что обыкновенно делают старики моего возраста: уходят из мирской жизни, чтобы жить в уединении и тиши последние дни своей жизни.

Пожалуйста, пойми это и не ездь за мной, если и узнаешь, где я. Такой твой приезд только ухудшит твое и мое положение, но не изменит моего решения. Благодарю тебя за твою честную 48-летнюю жизнь со мной и прошу простить меня во всем, чем я был виноват перед тобой, так же как и я от всей души прощаю тебя во всем том, чем ты могла быть виновата передо мной. Советую тебе помириться с тем новым положением, в которое ставит тебя мой отъезд, и не иметь против меня недоброго чувства. Если захочешь что сообщить мне, передай Саше, она будет знать, где я, и перешлет мне, что нужно; сказать же о том, где я, она не может, потому что я взял с нее обещание не говорить этого никому.

Лев Толстой.

28 октября.

Собрать вещи и рукописи мои и переслать мне я поручил Саше.

Л. Т.

НОВАТОРСТВО Л. ТОЛСТОГО- РОМАНІСТА (“ВІЙНА І МИР”)

- Роман-епопея: поєднання в одному творі рис епічного (зорієнтованість на минуле, сфера загальнолюдського, епохального, народного, енциклопедичного) і романного (зорієнтованість на приватну сферу, на повсякденність, на світ “Я”) - образ водяної кулі - мандала як символічна фігура композиції
- Грандіозність художніх завдань: осмислення філософії історії, розкриття законів життя і психіки конкретних індивідів, показ процесів націотворення під час війни Росії проти Наполеона, ствердження суспільних та індивідуальних ідеалів
- Поєднання історичних (епічних) планів (показ військових дій та історичних процесів) з приватними хроніками конкретних російських родів (Ростови, Болконські, Курагіни та ін., а також виокремлення ліній персонажів, чії долі показані у постійному розвитку і становленні
-

“ВІЙНА І МИР” Л. ТОЛСТОГО (ПРОДОВЖЕННЯ)

- ⦿ Епічний план - форми єднання світу: сімейна, родова, народна, загальнолюдська - щирість, природність й кордоцентризм як основа єднання; форми фальшивого єднання - бюрократизм (держава), кланові інтереси, егоїзм і марнославство як основа групової поведінки
- ⦿ Історія як поєднання абсурдного і закономірного: воля і доля як визначальні чинники історичного процесу, Наполеон і Кутузов як виразники різнополярних історичних сил
- ⦿ Романний план - внутрішнє життя персонажів, психологізм як форма розкриття ідейних еволюцій (так звані “духовні пошуки” крізь так звану “діалектику душі”)
- ⦿ Мізогінізм Л.Толстого: традиційний розподіл гендерних ролей; чоловіки - шукають смисл життя, жінки їм допомагають; призначення жінки - бути “янголом хатнього вогнища”; погляд, який виражає сексуальне бажання: молода Ростова у порівнянні з княжною Марією